

Magdalena Dąbrowska

Uniwersytet Warszawski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4014-4725>

m.dabrowska@uw.edu.pl

DOI: <https://doi.org/10.31648/apr.4877>

Pobyty Adama Mickiewicza w Rosji w świetle *Zapisków* Ksenofonta Polewoja

Któżby z nas nie był ciekawym dowiedzieć się o naszym wieszczu, jak one te pięć lat spędził pośród ludzi, których języka nie znał i którym własna jego mowa obcą zupełnie była? Ciekawość ta zwiększa się jeszcze tym bardziej, gdy się dowiadujemy, że pomimo tego lingwistycznego rozbratu [...] wszystko on ku sobie bratnim pociągał uczuciem.

[*Adam Mickiewicz...* 1873, nr 17, 132]

Przedmowa redakcyjna do *Zapisków* Ksenofonta Polewoja w czasopiśmie „Istoriczeskij wiestnik” w 1887 roku zaczyna się od zapowiedzi, że oprócz biografii brata autora, Nikołaja, zawierają one portrety wielu jego współczesnych [Полевой 1887, XXVII, 32]. Bardzo liczną reprezentację mają wśród nich postaci w różny sposób związane z literaturą polską, przez co *Zapiski* stanowią ważne – znane, ale wciąż niewyzyskane – źródło do studiów nad kontaktami rosyjsko-polskimi w pierwszej połowie XIX stulecia. W dalszej części przedmowy w gronie znanych Nikołaja Polewoja został wymieniony zresztą Adam Mickiewicz, obok Aleksandra Puszkina, Piotra Wiaziemskiego, Jewgienija Baratynskiego, Dmitrija Wieniewitinowa, Władimira Odojewskiego oraz Iwana i Piotra Kiriejewskich [Полевой 1887, XXVII, 32]. Po raz drugi *Zapiski* trafiły do rąk czytelników w wydaniu książkowym w 1888 roku, bez przedmowy, ale z indeksem osobowym, obejmującym kilkadziesiąt nazwisk [Полевой 1888¹]. Autor pracował nad nimi od lat 50. XIX wieku do końca życia, pozostawiając je nieukończone.

Bracia Nikołaj (1796–1846) i Ksenofont (1801–1867) Polewojowie, urodzeni w rodzinie kupieckiej w Irkucku, zapisali się dziejach kultury rosyjskiej jako dziennikarze i krytycy literaccy (Nikołaj także jako prozaik, dramaturg i historyk,

¹ To wydanie stanowi podstawę omówienia w niniejszym artykule. Przy cytatach i przywołaniach numer strony zostanie podany w nawiasie okrągłym.

autor *Historii narodu rosyjskiego*, polemicznej wobec *Historii państwa rosyjskiego* Nikołaja Karamzina) [zob. Курилов 1996a, 154–158; Курилов 1996b, 158–162]². Czołowym przedsięwzięciem wydawniczym Nikołaja Polewoja było czasopismo „Moskowskij tielegraf”, wydawane w latach 1825–1834 z wydatnym udziałem Ksenofonta. Ten rys zawodowych relacji między braćmi, z których starszy był inicjatorem i kierownikiem, a młodszy służył mu pomocą, znalazł odbicie w *Zapiskach*, których, jak czytamy we wspomnianej przedmowie:

pierwsza część przedstawia wydarzenia życia Nikołaja (...) od narodzin do końca 1825 roku, druga – od początku 1826 roku do zamknięcia pisma „Moskowskij tielegraf”, trzecia dotyczy w głównej mierze okresu petersburskiego w życiu Nikołaja (...) i składa się prawie wyłącznie z jego listów do brata przebywającego w Moskwie [Полевой 1887, XXVII, 33]³.

N. Polewoj jest głównym bohaterem *Zapisków* brata, wydarzenia są relacjonowane z jego perspektywy i w celu przybliżenia jego osoby. W latach 1835–1844 Ksenofont Polewoj redagował „Żywopisnoje obozrenije”, pierwsze rosyjskie czasopismo ilustrowane, założone przez Nikołaja, współpracował z gazetami „Sankt-Petersburgskije wiadomości” i „Siewiernaja pszcza”, której działem literackim w latach 1837–1838 kierował Nikołaj, w latach 1856–1859 wydawał czasopismo „Żywopisnaja russkaja biblioteka”, mające kontynuować tradycję pierwszego czasopisma ilustrowanego; w latach 1838–1840 Nikołaj Polewoj był redaktorem pisma „Syn otieczestwa”, w 1841 roku wraz z Nikołajem Greczem zaczął wydawać „Russkij wiestnik”, w latach 1842–1844 stając się jego jedynym redaktorem [por. Есин 2003, 38–45]. Starszy z braci pozostawił po sobie wypowiedzi krytycznoliterackie o Gawriile Dierżawinie, Wasiliju Żukowskim, *Borysie Godunowie* oraz *Eugeniuszu Onieginie* Aleksandra Puszkina, prozie i dramaturgii Nikołaja Gogola, literaturze francuskiej, młodszy – o *Poltawie* Aleksandra Puszkina, *Mądreemu biada* Aleksandra Gribojedowa, Nikołaju Jazykowie i Pawle Katieninie; obaj pisali artykuły przeglądowe o nowych tendencjach rozwojowych w literaturze rosyjskiej [zob. Полевой Н., Полевой К. 1990]. Osobne miejsce w dorobku K. Polewoja tworzą przedmowy do zbiorów dzieł klasyków [np. Полевой 1838, V–XXIII]. Działalność młodszego z braci Polewojów jest niezmiennie oceniana pozytywnie. Nikołaj Kozmin w zarysie dziejów romantyzmu pisał, że był on

² W dalszej części artykułu imię starszego z braci Polewojów będzie podawane jako Nikołaj (w tekście autorskim) lub Mikołaj (w przywołaniach prac badaczy polskich).

³ Tu i dalej, o ile nie podano inaczej, przekład własny – M.D.

człowiekiem niegłupim i niepozbawionym wiedzy, nigdy nie tracił okazji do tego, by porozmawiać o wierszach Delwiga, opowieściach Pogodina, niedawno wydanych almanachach, wypowiedzieć się w wybranych kwestiach z zakresu teorii poezji; najbardziej udał mu się szkic o *Duszytce* Bogdanowicza, rozprawy o podstawowych założeniach sztuki dramatycznej oraz tragedii *Jermak* [Chomiakowa] [Козмин 1903, 48].

Zawartość wymienionych periodyków stanowi główny kontekst interpretacyjny *Zapisków* K. Polewoja, zarówno jako całości, jak i ich partii „polskich”; oprócz tego rzucają one światło na siebie wzajemnie. W gazecie „Siewiernaja pczela” w 1856 roku ukazał się artykuł polemiczny wobec komentarza bibliograficznego Michała Longinowa opublikowanego w tymże roku w piśmie „Sowriemiennik”, napisany przez Ksenofonta i dotyczący Nikołaja oraz zawierający zapowiedź oddania do rąk czytelników *Zapisków*: „o [wrogach] i przyjaciółach jego zostanie powiedziana cała prawda” [Полевой 1856, 926]. Na tych samych łamach kilka razy znajdujemy ogłoszenia o wydawaniu czasopisma „Żywopisnaja russkaja biblioteka” [Животисная... 1856a, 66; 1856b, 1126 i in.]. Problematyka polska najszerzej rozwijana była przez „Moskowskij tielegraf”. W 1828 roku w centrum zainteresowania znajdował się poemat A. Mickiewicza *Konrad Wallenrod*, o którym pierwsze wzmianki pojawiły się jeszcze przed jego opublikowaniem, w 1829 roku została zamieszczona recenzja N. Polewoja wydania petersburskiego wierszy poety z tego samego roku [zob. Березина 1954, 86–142; 1957, 471–479; por. Полевой Н., Полевой К. 1990, 508–509]. Jak pisze Zofia Dziechciaruk,

najciekawsze i najobszerniejsze materiały znajdujemy na łamach pisma (...) od 1826 do 1831 roku; później, w okresie po powstaniu listopadowym, zamieszczano już tylko informacje bądź krótkie wzmianki, najczęściej dotyczące pobytu Mickiewicza za granicą i jego nowych utworów (...); w roku 1832 i 1833, (...) kiedy pismem rządził (...) Ksenofont, wzmianki o literaturze polskiej stanowiły już rzadkość, a rok 1834 przyniósł zakaz wydawania Mickiewicza w Rosji i kolportowania jego utworów oraz sprowadzania z zagranicy [Dziechciaruk 1975, 92, 95].

Czytelnicy zyskiwali także orientację w twórczości Seweryna Goszczyńskiego i Aleksandra Chodźki, a także – za sprawą przekładów artykułów przeglądowych o literaturze polskiej – poezji klasycystycznej i sentymentalnej (I. Krasickiego, A. Naruszewicza, A. Karpińskiego, F.D. Kniaźnina i in.) [zob. Dziechciaruk 1975, 91–95]. Dużo miejsca zajmowały w czasopiśmie materiały o literaturze niemieckiej (J.W. Goethe, F. Schiller, E.T.A. Hoffmann i in.), angielskiej (G. Byron, W. Scott i in.) i francuskiej (V. Hugo, A. Dumas, H. de Balzac i in.). We wspomnianej recenzji zbioru wierszy A. Mickiewicza z 1829 roku N. Polewoj napisał, że „odkąd zamilkł

Goethe (zm. w 1832 roku – M.D.), odkąd nie ma Byrona (zm. w 1824 roku – M.D.), Mickiewicz, z czego jesteśmy dumni, jest nie tylko pierwszym poetą Polski, ale zapewne również pierwszym z żyjących poetów” [Полевой Н. 1990, 30]. Z takim pozycjonowaniem A. Mickiewicza mieliśmy do czynienia już w pierwszym artykule o nim opublikowanym w piśmie „Moskowskij tielegraf”, pochodzącym, co warto podkreślić jeszcze raz, sprzed wydania *Konrada Wallenroda* [Литературные известия... 1827, 114]. Zasadne jest zatem mówienie o kredycie zaufania, jakim Rosjanie obdarzyli polskiego poetę zaraz po jego przybyciu do ich kraju, a potem utwierdzili się w przekonaniu o słuszności swojej opinii.

Z *Zapisków* K. Polewoja wynika, że wraz z bratem po raz pierwszy zetknął się z Polakami w okresie edukacji, gdy ich nauczycielem języka francuskiego został „Polak Gorski (Górski? – M.D.), za szaleństwa młodości zesłany na Syberię, ale wciąż zachowujący maniery człowieka światowego i mający dobre wykształcenie” (42). W zawaolowany sposób K. Polewoj wypowie się też o wysłanych w głąb Rosji członkach organizacji wileńskich: „obaj (tj. Adam Mickiewicz i Franciszek Malewski – M.D.) i niektórzy ich koledzy przebywali w Moskwie nie z własnej woli; po jakiejś historii w byłym Uniwersytecie Wileńskim wielu dotychczasowych studentów zostało wysłanych na służbę do centralnych guberni Rosji” (168). Później w kręgu uwagi K. i N. Polewojów znajdują się autor *Sonetów krymskich* i jego przyjaciel Franciszek Malewski, współzałożyciel Towarzystwa Filomatów, redaktor „Tygodnika Petersburskiego”, Zorian Dołęga-Chodakowski, etnograf, historyk i archeolog, badacz Słowiańszczyzny, Jan Tadeusz Bułharyn, pisarz i dziennikarz, twórca powieści *Iwan Wyżygin* i wydawca gazety „Siewiernaja pczela”, czy Józef Sękowski, orientalista, pisarz i poeta. „W Petersburgu [było] wielu wykształconych Polaków” (173) – czytamy w *Zapiskach* w kontekście rosnącej znajomości *Konrada Wallenroda* wśród Rosjan, którzy – nie znając języka polskiego na tyle, aby zapoznać się z poematem w oryginale – chciwie przysłuchiwali się opowieściom o niej Polaków; K. Polewoj uznał to za fakt niezwykajny: „To bodaj czy nie jedyny tego rodzaju przypadek!” (173). Przy okazji relacjonowania epizodów z udziałem Polaków przebywających w starej lub nowej rosyjskiej stolicy albo członków ich rodzin (np. żony Dołęgi-Chodakowskiego) przywoływani są w *Zapiskach* kolejni polscy naukowcy i literaci (np. Joachim Lelewel). Osobną grupę stanowią przedstawiciele innych narodowości, zajmujący się w Rosji popularyzacją kultury polskiej. Najważniejsze miejsce zajmuje wśród nich Wasilij Anastasiewicz, poeta, tłumacz, wydawca polonofilskiego czasopisma „Ulej”, jeden z pierwszych bibliografów w Rosji [zob. Dąbrowska 2014, 364–374], co do którego K. Polewoj wyraził co prawda przypuszczenie, iż „mógł mieć polskie pochodzenie, chociaż w najmniejszym stopniu nie przypominał Polaka” (222), ale późniejsi historycy określali go

bądź jako osobę o „niepewnym pochodzeniu” [Bazyłow 1984, 138], bądź jako „pochodzącego z rodziny ukraińskiej o pewnych koneksjach mołdawskich, a nawet greckich” [Wołoszyński 1974, 145]. W związku z tym, że przedmiotem analizy w dalszej części artykułu staną się ustępy *Zapisków* Ksenofonta Polewoja poświęcone Adamowi Mickiewiczowi, warto przypomnieć, że Wasilij Anastasiewicz był cenzorem, który dał zgodę na druk *Konrada Wallenroda*, nakazując usunięcie z niego wersów „Tyś niewolnik, jedyna broń niewolników – podstępny”, przypomnianych dopiero przez Mikołaja Mazanowskiego [zob. Mazanowski 1890, 212–215], a Jan Tadeusz Bułharyn zamieścił w gazecie „Siewiernaja pczela” notkę o poemacie oraz pomógł autorowi otrzymać paszport zagraniczny, z którym ten mógł wyjechać z Rosji [zob. Głuszkowski 2018, 246–269]. To ostatnie wydarzenie autor *Zapisków* przedstawił w równie ogólnikowy sposób jak okoliczności znalezienia się w Rosji wielu rówieśników poety: „życzliwości pewnych jego wysoko postawionych opiekunów zawdzięcza on uzyskanie zgody na wyjazd za granicę” (174).

W poświęconych A. Mickiewiczowi fragmentach *Zapisków* K. Polewoja zarysowują się trzy linie tematyczne. Na pierwszą składają się relacje ze spotkań w salonach moskiewskich z udziałem polskiego romantyka. Druga rzuca światło na powstanie i wydanie dzieł poety oraz ich odczytania. Trzecia odnosi się do odbioru osoby A. Mickiewicza i jego twórczości w rosyjskim środowisku literackim. Wyodrębnienie tych trzech linii jest wysoce umowne ze względu na ich krzyżowanie i dopełnienia się wzajemne. Każda dostarcza materiału do „kroniki potocznej i anegdotycznej” z życia wieszca, jeśli posłużyć się tytułową frazą Władysława Bełzy [Bełza 1884]. Autor *Zapisków* nie oddzielał w A. Mickiewiczzu człowieka i poety, co więcej, starał się podkreślać nierozzerwalność cech jego osobowości i wyróżników warsztatu poetyckiego. Albo inaczej, jak pisał Stefan Kawyn: „jego dzieło poetyckie będzie (...) rewelacją zgodności, harmonii wielkości człowieka i wielkości artysty, zgodności poezji i życia” [Kawyn 2001, 86].

Zasięg czasowo-przestrzenny wydarzeń opisanych w *Zapiskach* Ksenofonta Polewoja obejmuje, jeżeli oprzeć się na ustaleniach Leona Gomolickiego, okresy moskiewski i petersbursko-moskiewski w biografii polskiego romantyka, trwające – pierwszy – od grudnia 1825 do grudnia 1827 roku oraz – drugi – od grudnia 1827 do maja 1829 roku [Gomolicki 1949, 110–210, 211–331].

W *Zapiskach* zostały przedstawione dwa spotkania z udziałem A. Mickiewicza: zimą 1825 i wiosną 1826 roku. K. Polewoj sytuuje je w czasie, ale jednocześnie zaznacza, że opowie wszystko, co wie o poecie. Jego zamiarem jest bowiem pokazanie „znaczenia tego pisarza i niezwykłego człowieka oraz jego stosunki z naszym (tj. rosyjskim – M.D.) kręgiem literackim” (167).

Do pierwszego spotkania doszło za sprawą „pułkownika Pochwistowa, który mieszkał długo w Polsce i na pewien czas przyjechał do Moskwy” (168). To on urządził spotkanie, na które zaproszeni zostali zarówno A. Mickiewicz i F. Malewski, jak i bracia N. i K. Polewojowie, którym gospodarz zdążył wiele opowiedzieć o A. Mickiewiczu jako „najsławniejszym poecie w literaturze polskiej” (168). Rozmowa na przyjęciu nie miała płynnego przebiegu. A. Mickiewicz nie znał języka rosyjskiego, jego rozmówcy nie mówili po polsku, język francuski pasował im raczej do rozmowy na tematy codzienne niż literackie. Polski poeta mówił mało i robił wrażenie smutnego. Jeśli Pochwistow „zaraził” zainteresowaniem Adamem Mickiewiczem Nikołaja i Ksenofonta Polewojów, to jego uwagę na poetę zwrócił Ignacy Domeyko, którego majątek Zyburtowszczyzna, jak zauważa Marta Zielińska, powołując się na jego list do Onufrego Pietraszkiewicza z 1825 roku [Domeyko 1973, 91–94], sąsiadował „z miejscem pobytu rosyjskiego oficera”, który udając się do Moskwy, obiecał, że „będzie pomagał przybywającym tam filomatom i rozpowszechniał dobrą o nich opinię” [Zielińska 2001, 419].

Pomysł spotkania z poetą w marcu 1826 roku wyszedł od Józefa Poznanskiego, „młodego oficera [...] przybyłego z Polski, który przywiózł ze sobą kilka przetłumaczonych przez siebie wierszy Mickiewicza” (168). Spotkanie zorganizował N. Polewoj, który wprawdzie nie ocenił wysoko tłumaczeń J. Poznanskiego, ale którego zachęciły słyszane od niego słowa zachwyty nad polskim poetą. Znajomość z A. Mickiewiczem odbierał jako „prawdziwy podarunek losu” (174). Z *Zapisków* wynika, że w towarzystwie stołecznym A. Mickiewicz wyróżniał się znajomością języków obcych zarówno nowożytnych (w szczególności niemieckiego i francuskiego, którym będzie posługiwał się w wypowiedziach o literaturze), jak i greki oraz łaciny. Wysoki poziom znajomości języków starożytnych potwierdził Józef Jeżowski, filolog klasyczny, wykładowca na uniwersytetach w Kazaniu i Moskwie, jeszcze jeden Polak wymieniony w *Zapiskach*. W ciągu ostatniego roku poeta poczynił znaczące postępy w nauce rosyjskiego, chociaż nie pozbył się akcentu charakterystycznego do Polaków. A. Mickiewicz zaprezentował się jako człowiek wykształcony i inteligentny, wyjątkowo odczytany, „wydawało się, że przeczytał wszystko, co najlepsze w różnych literaturach” (170), myślący w sposób daleki od szablonowości, „w każdej rzeczy potrafiący znaleźć nowe strony” (175), rzeczowo argumentujący swoje stanowisko w dyskusjach na tematy literackie. Ksenofont Polewoj zanotował dwie dyskusje, w których odegrał on główną rolę: o niemieckim pisarzu znanym jako Jean Paul (właśc. Johann Paul Friedrich Richter) oraz autorze *Sonetów do Laury* Francesco Petrarce. „W ogóle Bóg obdarzył go niezwykłym talentem we wszystkim, co dotyczyło wyrażania siebie w słowie” (171) – stwierdził K. Polewoj. Obszerne partie tego fragmentu *Zapisków* stanowią opisy wyglądu

zewnątrznego⁴ oraz przebiegu improwizacji A. Mickiewicza. Dar improwizowania, nie tylko w języku polskim, lecz także po francusku, na „zadane tematy” i przy akompaniamencie fortepianu, skupiał na poecie uwagę rosyjskiej inteligencji. W rysach twarzy A. Mickiewicza K. Polewoj doszukiwał się odbicia cech charakteru i stanu ducha, dostrzegł, że na wyrazistości zyskiwały one w chwilach natchnienia poetyckiego. Z tego względu jego *Zapiski* mogą stanowić źródło do badań nad procesem mitologizacji poety [zob. Ratajska 2007, 9–22].

Za dowód osiągnięcia przez A. Mickiewicza dojrzałości artystycznej K. Polewoj uznał *Sonety krymskie*. Następnym odnotowanym przez niego krokiem na drodze literackiej polskiego poety stał się *Konrad Wallenrod*. Oprócz tych dwóch utworów A. Mickiewicza K. Polewoj wymienił (i w całości przytoczył) poświęcony mu wiersz A. Puszkina *Był tu śród nas...*⁵, podpisując się pod wymową jego pierwszej części, akcentującej przyjazne stosunki A. Mickiewicza z poetami rosyjskimi. Ksenofont Polewoj zrelacjonował rozmowy Adama Mickiewicza z Aleksandrem Puszkinem i Iwanem Kozłowem⁶. Obaj byli zresztą tłumaczami jego utworów: pierwszy fragmentu *Konrada Wallenroda*, drugi – *Sonetów krymskich*. Przekładu dotyczyła jednak tylko rozmowa A. Mickiewicza z I. Kozłowem. O przekładzie A. Puszkina dowiadujemy się z komentarza samego autora *Zapisków*; odnotowuje on natomiast rozmowę A. Puszkina z A. Mickiewiczem o powstającym dopiero poemacie *Połtawa*. K. Polewoj podkreśla przyjazny i taktowny charakter relacji A. Mickiewicza z literatami rosyjskimi⁷. Z szacunkiem wypowiadał się on o Wasiliju Żukowskim, bardziej jednak „o człowieku niż o poecie” (173), cenił Iwana Kryłowa i wielokrotnie przytaczał co celniejsze jego sformułowania. *Zapiski* K. Polewoja rzucają

⁴ „Ему тогда не могло быть тридцати лет. Наружность его была истинно прекрасна. Черные, выразительные глаза; роскошные черные волосы; лицо с ярким румянцем; довольно длинный нос, признак остроумия; добрая улыбка, часто являющаяся на его лице, постоянно выражавшем задумчивость – таков был Мицкевич в обыкновенном, спокойном расположении духа; но когда он одушевлялся разговором, глаза его воспалялись, физиономия принимала новое выражение, и он бывал в эти минуты увлекателен, очаровывая при том своею речью, умною, отчетливою, блистательною...” (169).

⁵ Tutaj tytuł w przekładzie Juliana Tuwima zob. [Puszkin 1952, 126].

⁶ Nr. „Пушкин (...) вскоре понял Мицкевича и оказывал ему величайшее уважение. Любопытно было видеть их вместе. Проницательный русский поэт, обыкновенно господствовавший в кругу литераторов, был чрезвычайно скромн в присутствии Мицкевича, больше заставлял его говорить, нежели говорил сам, и обращался с своими мнениями к нему, как бы желая его одобрения” (171).

⁷ „Вообще, мало встречал я людей, столь кротких в обхождении, как Мицкевич. Обыкновенный тон его речи всегда отзывался мягкостью, нежностью, и самые возвышенные мысли выражал он без всякой напыщенности, какая невольно поглядывает во многих людях, чувствующих себя выше других. Снисходительность его к людям была истинно младенческая и только низость и порок приводили в негодование пылкую его душу, только благородные страсти воспаляли его, и под влиянием их он преображался в другого человека” (172).

światło nie tylko na relacje A. Mickiewicza z rosyjskim środowiskiem literackim, lecz także w większym jeszcze stopniu na ocenę tego środowiska przez autora. K. Polewoj wyraźnie wyżej cenił A. Mickiewicza niż A. Puszkina, co M. Zielińska tłumaczy „późniejszym konfliktem między redakcją (czasopisma „Moskowskij telegraf” – M.D.) a Wiaziemskim i jego najbliższymi przyjaciółmi”, znaczenie mogły mieć też urazy osobiste: „Puszkin, słynący z ostrego języka, nieraz drwił z braku wykształcenia Mikołaja Polewoja” [Zielińska 2001, 420].

Zapiski K. Polewoja odznaczają się niepodważalnymi walorami poznawczymi, choć – jak w przypadku całej literatury dokumentu osobistego – należy liczyć się z obecnością w nich sądów subiektywnych czy wręcz stronniczych, związanych z okolicznościami życiowymi i osobowością autora. Na ich podstawie mamy możliwość wzbogacenia wiedzy o procesie historycznoliterackim w wymiarze lokalnym i międzynarodowym, ale też odtworzenia atmosfery panującej w kręgach literackich. Jawią się one jako jedno z bogatszych – barwniejszych i treściwszych – źródeł do studiów nad epoką romantyzmu, w szczególności nad rolą poszczególnych twórców i przebiegiem polemik literackich, a także procesem instytucjonalizowania się życia kulturalnego. Jeśli chodzi zaś o zawarte w nich opisy pobytu Adama Mickiewicza w Rosji, to dobrym komentarzem do nich wydają się słowa Aliny Witkowskiej: „literacka społeczność obu stolic uznała w nim wielkiego poetę, kogoś w rodzaju słowiańskiego Byrona; Rosjanie dokonali więc nieprzecenionego w skutkach odkrycia: odkryli Mickiewicza dla siebie, ale poniekąd także dla nas i dla niego samego” [Witkowska 1998, 59]. Za taki wyczerpujący komentarz można uznać również słowa, które, wedle przekazu Antoniego Edwarda Odyńca, miał wypowiedzieć wymieniony w *Zapiskach* Iwan Kozłow, poeta, tłumacz *Sonetów krymskich*: „Daliście go nam silnym, oddajemy go wam potężnym” [Odyniec 1961, 41].

Obszerne ustępy *Zapisków* Ksenofonta Polewoja poświęcone autorowi *Konrada Wallenroda* włączył Władysław Mickiewicz do *Żywotu Adama Mickiewicza* [Mickiewicz W. 1890, 240–245], czerpiąc je z czasopisma „Opiekun Domowy” z 1873 roku [Adam Mickiewicz... 1873, nr 17, 132–134, nr 18, 140–141, nr 19, 140–150]. W „Opiekunie Domowym” wyjątki z *Zapisków* poprzedził i zakończył komentarz podpisany przez Benedykta Dołęgę⁸. Z jego początkowych partii zostało zaczerpnięte motto do niniejszego artykułu. Komentarz kończy apel do czytelników o datki pieniężne, które będą przeznaczone na stypendia dla ubogiej zdolnej młodzieży:

niech tylko każdy (...) włoży do tej skarboxy okruszynę ze swej renty, a urośnie stąd fundusz edukacyjny, który pod nazwą: stypendium Adama Mickiewicza, płodnym się

⁸ Z adnotacją: „W Kijowie, d. 8 grudnia 1872 r.” [Adam Mickiewicz... 1873, nr 19, 150].

stanie w największe nasze socjalne dobro, nie jednemu bowiem z młodzieży, wyższą zdolnością obdarzonej, dopomoże do zwalczania tych przeszkód, jakie zwykle biernota materialna stawia na drodze moralno-umysłowego rozwoju” [*Adam Mickiewicz...* 1873, nr 19, 150].

Całość zamyka przypis redakcyjny, pomyślany jako rozwinięcie myśli autora komentarza o „oferze złożonej na uczczenie pamięci serdecznego Mickiewicza druha – Puszkina” i zawierający zarys twórczości rosyjskiego romantyka [*Adam Mickiewicz...* 1873, nr 19, 150].

Bibliografia

- Adam Mickiewicz...* 1873. *Adam Mickiewicz w towarzystwie rosyjskich literatów*. „Opiekun Domowy” nr 17: 132–134; nr 18: 140–141; [Benedykt Dołęga] nr 19: 140–150.
- Bazyłow Ludwik. 1984. *Polacy w Petersburgu*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bełza Władysław. 1884. *Kronika potoczna i anegdotyczna z życia Adama Mickiewicza. Na podstawie opisów wiarygodnych świadków*. Lwów: Nakładem Seyfartha i Czajkowskiego.
- Berezina Valentina. 1954. *N.A. Polevoj v „Moskovskom telegrafie”*. „Ученые записки Ленинградского государственного университета. Серия филологических наук” № 175, Вып. 20: 86–142 [Березина Валентина. 1954. *Н.А. Полевой в „Московском телеграфе”*. „Ученые записки Ленинградского государственного университета. Серия филологических наук” № 175, Вып. 20: 86–142].
- Berezina Valentina. 1957. *Mickevič v „Moskovskom telegrafie”*. W: *Adam Mickevič v ruskoj pečati 1825–1955. Bibliografičeskie materialy*. Red. Alekseev M.P. Moskva–Leningrad: Akademiâ nauk SSSR: 471–479 [Березина Валентина. 1957. *Мицкевич в „Московском телеграфе”*. W: *Адам Мицкевич в русской печати 1825–1955. Библиографические материалы*. Red. Алексеев М.П. Москва–Ленинград: Академия наук СССР: 471–479].
- Dąbrowska Magdalena. 2014. *Wasilij Anastasiewicz jako popularyzator literatury polskiej w Rosji początku XIX wieku. Wokół czasopism „Северный вестник”, „Корифей, или Ключ литературы” i „Улей”*. W: *Literatura polska w świecie*. T. 5: *Mapowanie, opisy, interpretacje*. Red. Cudak R. Katowice: Wydawnictwo GNOME: 364–374.
- Domeyko Ignacy. 1973. [*List do Onufrego Pietraszkiewicza*]. W: *Archiwum Filomatów*. T. 1: *Na zesłaniu*. Red. Zgorzelski Cz. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Dziechciaruk Zofia. 1975. *Estetyka i literatura romantyczna w czasopiśmie Mikołaja Polewoja „Moskowskij tielegraf” (1825–1834)*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Esin Boris. 2003. *Istoriâ ruskoj žurnalistiki XIX veka*. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta [Есин Борис. 2003. *История русской журналистики XIX века*. Москва: Издательство Московского университета].
- Głuszkowski Piotr. 2018. *Barwy polskości, czyli życie burzliwe Tadeusza Bułharyna*. Kraków: Universitas.
- Gomolicki Leon. 1949. *Dziennik pobytu Adama Mickiewicza w Rosji 1824–1829*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Kawyn Stefan. 2001. *Mickiewicz w oczach swoich współczesnych. Studia i szkice*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM.

- Kozmin Nikolaj. 1903. *Očerki iz istorii russkogo romantizma. N.A. Polevoj kak vyrazitel' literaturnyh napravlenij sovremennoj emu epohi*. Sankt-Petersburg: Tipografiã I.N. Skorohodova [Козмин Николай. 1903. *Очерки из истории русского романтизма. Н.А. Полевой как выразитель литературных направлений современной ему эпохи*. Санкт-Петербург: Типография И.Н. Скороходова].
- Kurilov A.S. 1996a. *Polevoj Ksenofont Alekseevič*. W: *Russkie pisateli. XIX vek. Biobibliografičeskij slovar' v dvuh častáh*. Č. 2: M–Á. Red. Nikolaev P.A. Moskva: Prosvešenie. Učebnaã literatura: 154–158 [Курилов А.С. 1996а. *Полевой Ксенофонт Алексеевич*. W: *Русские писатели. XIX век. Биобиблиографический словарь в двух частях*. Ч. 2: M–Я. Ред. Николаев П.А. Москва: Просвещение. Учебная литература: 154–158].
- Kurilov A.S. 1996b. *Polevoj Nikolaj Alekseevič*. W: *Russkie pisateli. XIX vek. Biobibliografičeskij slovar' v dvuh častáh*. Č. 2: M–Á. Red. P.A. Nikolaev. Moskva: Prosvešenie. Učebnaã literatura: 158–162 [Курилов А.С. 1996б. *Полевой Николай Алексеевич*. W: *Русские писатели. XIX век. Биобиблиографический словарь в двух частях*. Ч. 2: M–Я. Ред. П.А. Николаев. Москва: Просвещение. Учебная литература: 158–162].
- Literaturnye izvestiã... 1827*. [В.р.]. *Literaturnye izvestiã*. „Moskovskij telegraf” č. 17: 113–114 [Литературные известия... 1827. [Б.п.]. *Литературные известия*. „Московский телеграф” ч. 17: 113–114].
- Mazanowski Mikołaj. 1890. *Urywek z autografu „Konrada Wallenroda”*. „Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza” t. 4: 212–215.
- Mickiewicz Władysław. 1890. *Żywot Adama Mickiewicza. Podług zebranych przez siebie materiałów oraz z własnych wspomnień opowiedział Władysław Mickiewicz*. T. 1. Poznań: Drukarnia Dziennika Poznańskiego.
- Odyniec Antoni Edward. 1961. *Listy z podróży*. T. 1. Red. Toporowski M. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Polevoj Ksenofont. 1838. *Hemnicer*. W: [Hemnicer I.]. *Basni i skazki Hemnicera s priloženiem ego biografii, napisannoj K.A. Polevym*. Sankt-Peterburg: Izdanie knigoprodavca Farikova: V–XXIII [Полевой Ксенофонт. 1838. *Хемницер*. W: [Хемницер И.]. *Басни и сказки Хемницера с приложением его биографии, написанной К.А. Полевым*. Санкт-Петербург: Издание книгопродавца Фарикова: V–XXIII].
- Polevoj Ksenofont [K.P.]. 1856. *Poãsneniã k bibliografičeskim zapiskam Longinova*. „Severnaã pčela” № 182 (16 avgusta): 923–926 [Полевой Ксенофонт [К.П.]. 1856. *Пояснения к библиографическим запискам Лонгинова*. „Северная пчела” № 182 (16 августа): 923–926].
- Polevoj Ksenofont. 1887. *Zapiski*. „Istoričeskij vestnik” T. XXVII: 32–60, 266–301, 527–554; T. XXVIII: 25–67, 289–315, 538–570; T. XXIX: 24–60, 261–297, 504–546; T. XXX: 48–81, 323–363, 615–636 [Полевой Ксенофонт. 1887. *Записки*. „Исторический вестник”. T. XXVII: 32–60, 266–301, 527–554; T. XXVIII: 25–67, 289–315, 538–570; T. XXIX: 24–60, 261–297, 504–546; T. XXX: 48–81, 323–363, 615–636].
- Polevoj Ksenofont. 1888. *Zapiski*. Sankt-Peterburg: Izdanie A.S. Suvorina [Полевой Ксенофонт. 1888. *Записки*. Санкт-Петербург: Издание А.С. Суворина].
- Polevoj Nikolaj, Polevoj Ksenofont. 1990. *Literaturnaã kritika. Statji i recenzji 1825–1842*. Red. Berezina V., Suhij I. Leningrad: Hudožestvennaã literatura [Полевой Николай, Полевой Ксенофонт. 1990. *Литературная критика. Статьи и рецензии 1825–1842*. Ред. Березина В., Сухих И. Ленинград: Художественная литература].
- Polevoj Ksenofont. 1990. *Poezye Adama Mickiewicza (Stihotvorenã Adama Mickeviča)*. 2 časti. Novoe, dopolnennoe uzdanie. SPb., 1829 g. v t. K. Krajã, in 16, XXXIV, 284 i 300 str. W: Polevoj Nikolaj, Polevoj Ksenofont. *Literaturnaã kritika. Statji i recenzji 1825–1842*. Red. Berezina V., Suhij I. Leningrad: Hudožestvennaã literatura: 27–32 [Полевой Николай. 1990. *Поэзия Адама Мицкевича*. 2 части. Новое, дополненное издание. СПб., 1829 г. в т. К. Крайã, in 16, XXXIV, 284 i 300 стр. W: Полевой Николай, Полевой Ксе-

- нофонт. *Литературная критика. Статьи и рецензии 1825–1842*. Ред. Березина В., Сухих И. Ленинград: Художественная литература: 27–32].
- Puszkין Aleksander. 1952. *Lutnia Puszkina*. Тłum. Tuwim J. Warszawa: Czytelnik.
- Ratajska Krystyna. 2007. „*Jaki on piękny*”. *Wizerunki Mickiewicza kształtowane przez współczesnych*. W: *Mickiewicz wielu pokoleń twórców, badaczy i czytelników*. Red. Ratajska K. i Berkan-Jabłońska M. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego: 9–22.
- Rymkiewicz Jarosław Marek, Siwicka Dorota, Witkowska Alina. 2001. *Polewoj Nikolaj Aleksiejewicz*. W: *Mickiewicz. Encyklopedia*. Warszawa: Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media: 419–420.
- Witkowska Alina. 1998. *Mickiewicz. Słowo i czyn*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wołoszyński Ryszard W. 1974. *Polsko-rosyjskie związki w naukach społecznych 1801–1830*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Zielińska Monika. 2001. *Polewoj Nikolaj Aleksiejewicz*. W: Rymkiewicz Jarosław Marek, Siwicka Dorota, Witkowska Alina, Zielińska Marta. *Mickiewicz. Encyklopedia*. Warszawa: Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media: 419–420.
- Živopisnaâ... 1856a*. [Б.п.] *Živopisnaâ ruskaâ biblioteka, izdavaetaâ K.A. Polevom*. „Severnaâ pčela” № 12 (16 январâ): 66 [Живописная... 1856a. [Б.п.] *Живописная русская библиотека, издаваемая К.А. Полевым*. „Северная пчела” № 12 (16 января): 66].
- Živopisnaâ... 1856b*. [Б.п.] *Živopisnaâ ruskaâ biblioteka na 1857 god*. „Severnaâ pčela” № 221 (8 oktabrâ): 1126 [Живописная... 1856b. [Б.п.] *Живописная русская библиотека на 1857 год*. „Северная пчела” № 221 (8 октября): 1126].

Summary

Adam Mickiewicz’s stay in Russia in light of *The Notes* by Xenophon Polevoy

This paper presents *The Notes* (published in Saint Petersburg, 1888) by Xenophon Polevoy (1801–1867), Nikolai’s brother, from a perspective of Adam Mickiewicz’s stay in Russia. It concerns Mickiewicz’s meetings with the Russian poets (A. Pushkin, I. Kozlov and others) in 1825 and 1826, his relations with them and the reception of *Crimean Sonnets* and *Konrad Wallenrod* in Russia. Polevoy highly values the Polish poet and considers his contacts with Russians to be friendly. An interpretive background is the periodical “Moskovskij tielegraf”.

Keywords: Xenophon Polevoy, Nikolai Polevoy, Adam Mickiewicz, Russia, Moscow, Saint Petersburg, *Konrad Wallenrod*, reception, improvisation

